

Zračni snimak ostataka jugozapadne kule (gore)
Ostaci temelja i zidova jugozapadne kule, pogled s istoka (dolje)

Ostaci temelja i zidova jugozapadne kule, pogled sa sjeveroistoka (gore)
Ostaci temelja i zidova jugozapadne kule, pogled sa zapada (dolje)

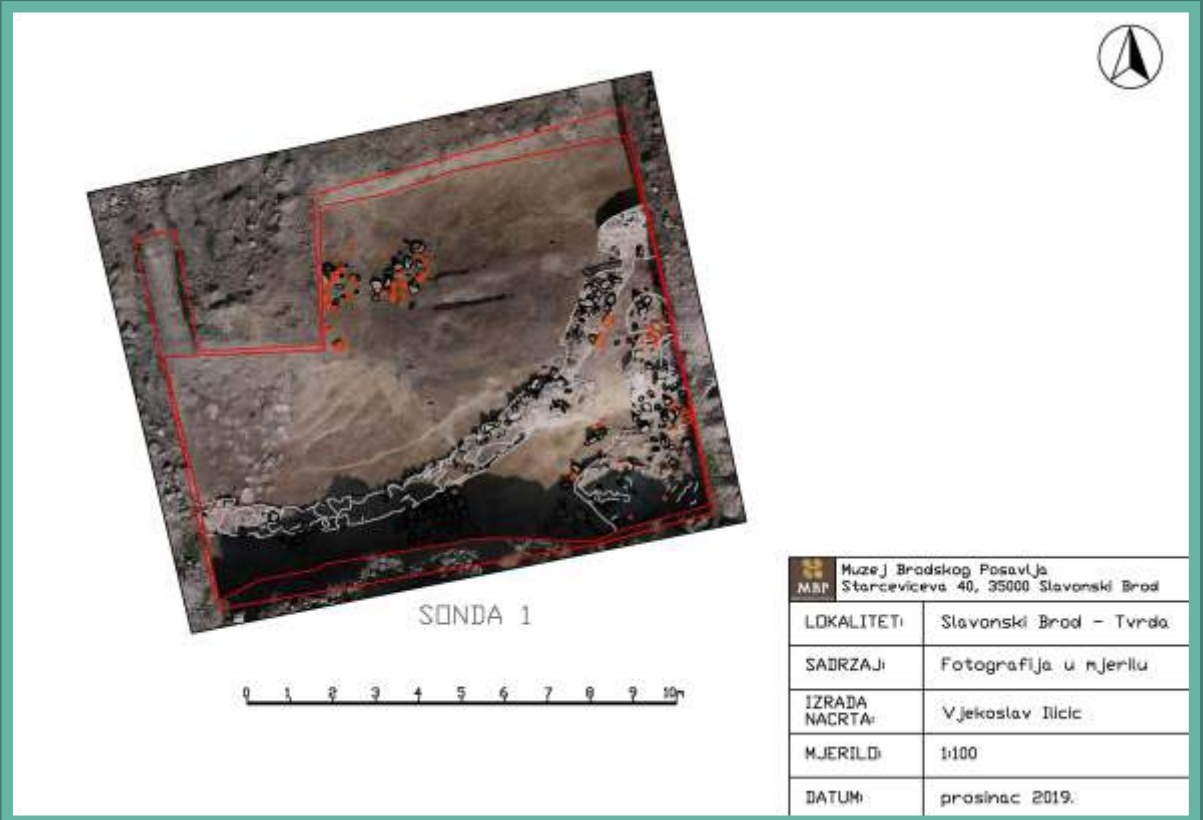
- Ranija faza ukazuje na izgradnju kamenih zidova od lijepo oblikovanih i pažljivo slaganih kamenih blokova. Zidovi su debeli oko 1 metar i imali su trokutasta ojačanja u formi kontrafora. Vjerojatno se radi o osnovnom izgledu utvrde izgrađene između 1463. i 1475. godine.
- Kasnija faza ukazuje na dogradnju ojačanja s kazetnom ispunom pijeska te je zid jugozapadne kule bio ukupne debljine oko 4 metra. Ojačanje je izgrađeno od raznovrsnog materijala (kamen pješčenjak, granit, riječni obluci, opeka i slično), a služilo je kao bolja zaštita od udara topovskih kugli. Izvedba je prilično nemarna što svjedoči o hitnosti izgradnje kada se vodilo više računa o funkcionalnosti i potrebi što bržeg podizanja zida, a ne o lijepom izgledu građevine.

Kako nije bilo moguće istražiti prostor na kojem se nalazi današnji savski nasip, nije poznato u kakvom su stanju ostaci sjevernih kula i bedema.

Srednjovjekovna utvrda Brod je do današnjih dana relativno slabo očuvana, a ipak ona predstavlja najranije poznato srednjovjekovno utvrđenje na prostoru grada Broda te svakako zaslužuje da ju se sustavno istraži i dostojno prezentira javnosti. S tim ciljem je Muzej Brodskog Posavlja pristupio izradi idealne rekonstrukcije utvrde Brod iz vremena intenzivnih borbi s Osmanlijama (kraj 15. i početak 16. stoljeća). Rekonstrukcija je izvedena u formi makete i poštivani su svi poznati elementi koji su činili ovu utvrdu. Mnogi pokazatelji nedostaju te su ugrađeni oni elementi koji su karakteristični za kasni srednji vijek i početak novog vijeka.

LITERATURA:

- Bösendorfer, Josip - *Crtice iz slavonske povijesti*, Osijek, 1910.
 Čuk, Juraj - *Požeško plemstvo i požeška županija od doba prvih sačuvanih imena i naziva do polovice četrnaestoga vijeka*, Rad JAZU 229, Zagreb, 1924.
 Dukić, Mijo - *Kloštar u Kobašu*, Zagreb 2002.
 Goss, Vladimir P. - *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međurječju Save i Drave*, Zagreb, 2012.
 Horvat, Zorislav i Mirnik, Ivan - *Graditeljstvo srednjeg vijeka u Požeškoj kotlini, Požega 1227-1977.*, Slavenska Požega 1977.
 Internetske stranice: - *Development of Medieval Castles*
 - *Medieval Castles*
 - *Medieval fortification*
 - *Geoport*
 Karbić, Marija - *Rod Borića bana. Primjer plemićkog roda u srednjovjekovnoj Požeškoj županiji*, doktorska disertacija, Zagreb, 2005.
 Karbić, Marija - *Posjedi plemićkog roda Borića bana do sredine XIV. stoljeća*, *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 5, Slavonski Brod, 2005.
 Karbić, Marija - *Dioba posjeda i plemićki rod: primjeri iz Slavonije*, *Scrinia Slavonica: godišnjak Podružnice za povijest Slavonije, Srijema i Baranje Hrvatskog instituta za povijest* 10, Slavonski Brod, 2010.
 Karbić, Marija - *Plemićki rod Borića bana*, Slavonski Brod, 2013.
 Karbić, Marija - *Hrvatsko plemstvo u borbi protiv Osmanlija. Primjer obitelji Berislavića Grabarskih iz Slavonije*, *Povijesni prilozi* 25, Zagreb, 2007.
 Kljajić, Josip - *BRODSKA UTVRDA "VUKOVIĆ" 1688.-1722.* – *Scrinia Slavonica* 3, Slavonski Brod, 2003.
 Ložuk, Josip - *Arheološka topografija brodskog Posavlja – Izdanja Hrvatskog arheološkog društva*, Zagreb, 1993.
 Ložuk, Josip - *O kontinuitetu naseljavanja brodskog područja – Zbornik radova sa Znanstvenog skupa o Slavonskom Brodu u povodu 750. obljetnice prvog pisanog spomena imena Brada*, Slavonski Brod, 2000.
 Marković, Mirko - *Slavonija-povijest naselja i podrijetlo stanovništva*, Zagreb, 2002.
 Petrović, Katarina - *Srednjovjekovne utvrde u brodskom kraju*, *Vijesti Muzeja Brodskog Posavlja*, br. 1, Slavonski Brod, 1959.
 Petrović, Katarina - *Slavonski Brod i okolica – kratki historijski pregled*, *Vijesti Muzeja Brodskog Posavlja* br. 3, Slavonski Brod, 1964.
 Petrović, Katarina - *Razdoblje od 13. – 17. stoljeća*, *zbornik - Oriovac – građa za povijest mjesta*, Oriovac, 1971.
 Szabo, Gjuro - *Srednjevjekni gradovi u Hrvatskoj i Slavoniji*, Zagreb, 1920.

	Muzej Brodskog Posavlja Starceviceva 40, 35000 Slavonski Brod
LOKALITETI:	Slavonski Brod – Tvrđa
SADRŽAJI:	Fotografija u mjerilu
IZRADA NACRTA:	Vjekoslav Iličić
MJERILU:	1:100
DATUM:	prosinac 2019.

MBP

Nakladnik
Za nakladnika
Autor kataloga
Autori makete
Fotografije
Fotografije iz zraka
Priprema za tisak
Tisak
Naklada

Muzej Brodskog Posavlja
 Hrvoje Špicer
 Josip Ložuk
 Željko Matuško, Vjekoslav Iličić
 Damir Fajdetić
 Milivoj Hucaljuk
 Autor, Slavonski Brod
 Autor, Slavonski Brod
 300 primjeraka

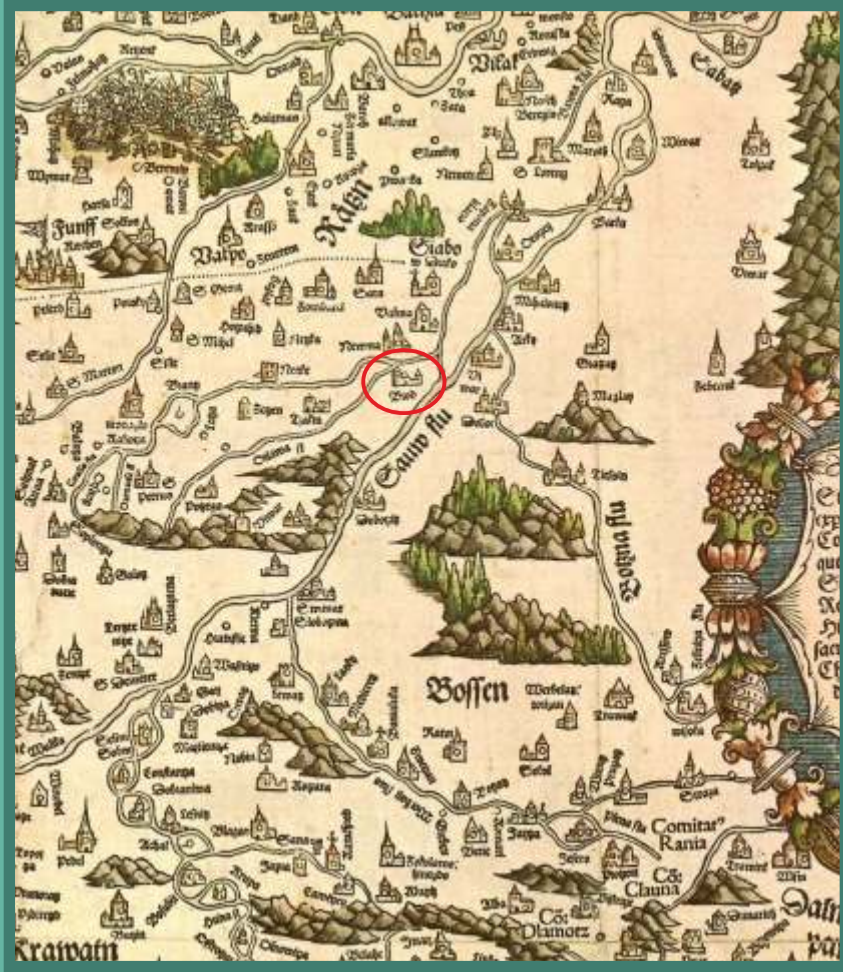
Program je realiziran sredstvima Brodsko-posavske županije.

Slavonski Brod, svibanj 2021.

Naslovnica: *Regni Hungariae descriptiovera*, 1566., Wolfgang Lazius, detalj karte s prikazom utvrde Brod

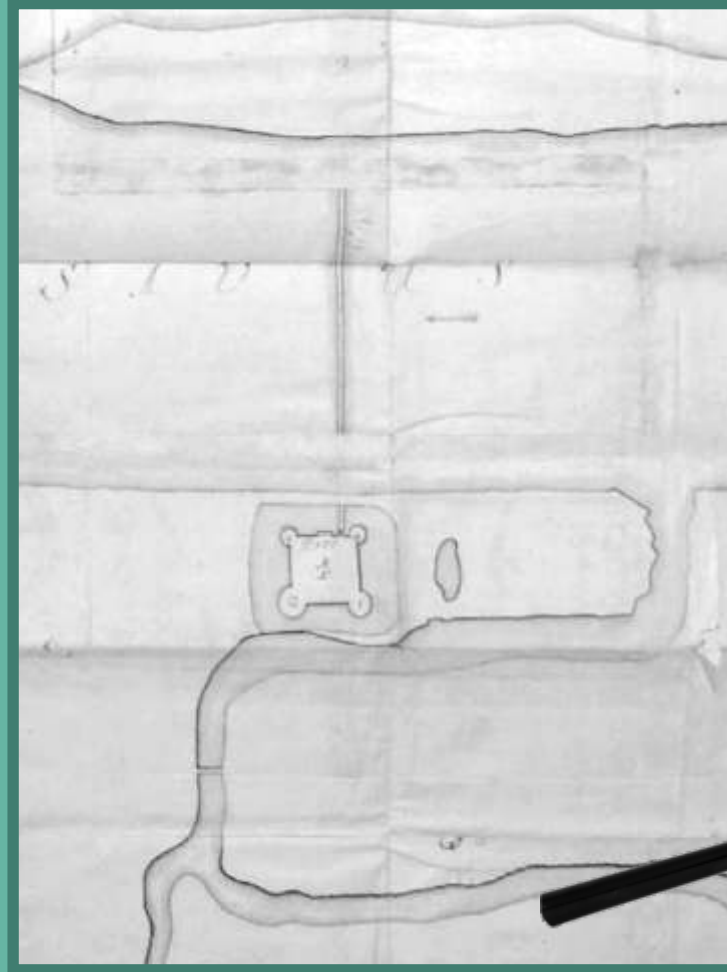
Srednjovjekovna utvrda Brod

Tabulae Hungariae, 1528., Lazarus, detalj karte s prikazom utvrde Brod

Hungaria, 1578., János Zsámboky, detalj karte s prikazom utvrde Brod

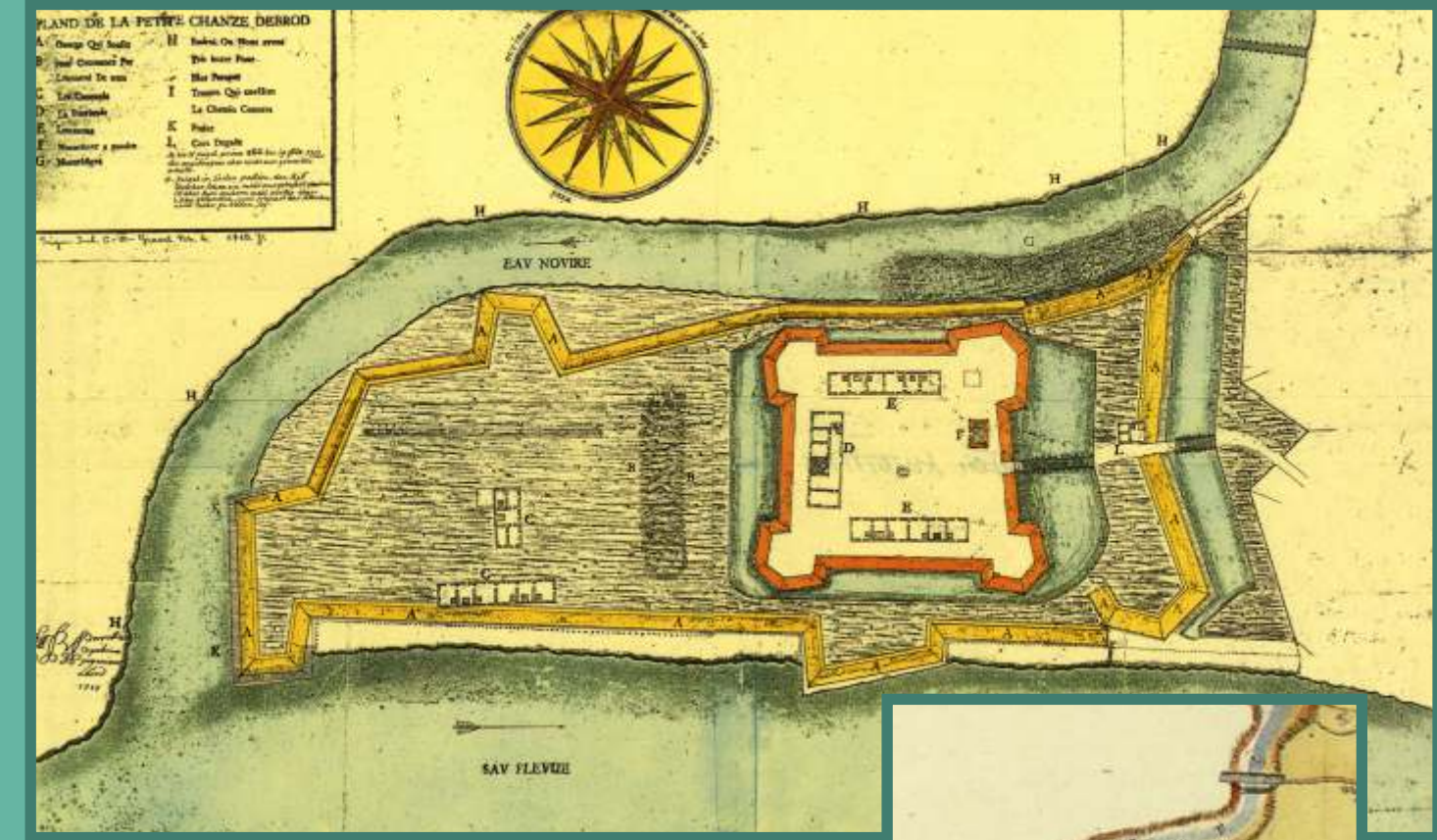
Plan utvrde Brod, 1692., Mathias Kaysersfeld

Grad Brod i utvrda Brod, 1700., Vasilij Petrovič Antipov

Karta grada Broda sa starom utvrdom i novom tvrđavom, 1715. Perette de Stigliano

Plan utvrde Brod, 1715., Perette de Stigliano (gore)

Plan tvrđave Brod, 1754., S. Toufan, detalj s ostatcima stare utvrde Brod (desno)

Šire područje Slavenskog Broda kontinuirano je naseljeno od prapovijesti pa kroz gotovo sva vremenska razdoblja do danas. Postoji nekoliko razloga zašto je ova pozicija bila primamljiva za naseljavanje:

1. Tu se nalazi prostrana i izrazito povišena lesna greda koja dominira prostorom i osigurava zaštitu od poplava rijeke Save.
2. Uz ušće Mursunje i Glogovice nastao je izuzetno povoljan prijelaz preko rijeke Save.
3. Prirodni putevi prema području Bosne, Požeškoj kotlini, posavskoj ravnici, učinili su ovu poziciju strateški i prometno vrlo značajnom.

Kada se u današnje brodsko Posavlje naseljavaju hrvatske i slavenske plemenske zajednice, one vrlo rano uočavaju prednosti koje ima ova pozicija. Vjerojatno se tada i pojavljuje novo ime ovog prostora: Brod umjesto starog rimskog *Marsunnia*. To se događa u vrijeme trajnijeg nastanjivanja novih doseljenika na ovaj prostor, moguće u 8. stoljeću.

Pojam *brod* je u slavenskoj terminologiji, u vrijeme doseljenja na ovaj prostor, značio mjesto na vodi, obično na rijeci gdje se može prijeći, pregaziti. Brod dolazi od staroslavenskog *bređo* (brođb): gaz preko rijeke. Na takvim mjestima najveća dubina vode često iznosi oko jedan metar. Gaz preko Save kod današnjeg Slavenskog Broda nastao je djelovanjem vodotoka koji su u tok Save ubacivali velike količine šljunka, pijeska i zemlje, koji su se taložili i stvarali sprudove i otok Adu.

S juga, iz bosanskih brda Ukrina donosi ogromne količine materijala te Mursunja s Glogovicom koje kod Broda utječu u Savu i sa sjevera nanose velike količine materijala i zatrpavaju dio toka.

Prijelazi su preko rijeke uvijek bili strateški važni jer se preko njih održavala trgovina, ali je dolazila i potencijalna opasnost za okolne stanovnike. Stoga su uvijek bili dobro čuvani, a često su uz njih podizane čuvarnice, kule ili utvrde. Takav slučaj nalazimo kod Slavenskog Kobaša u srednjem vijeku gdje su plemići Giletići imali utvrdu uz Savu koja je čuvala prijelaz na kojem je posada naplaćivala prelazak preko rijeke. Slična situacija je bila i u Brodu gdje su Berislavići Grabarski imali svoj nasljedni posjed. Sigurno su naplaćivali prelazak preko Save, a za to su morali imati neku vrstu čuvarnice s posadom koja je obavljala naplatu i nadzor samog gaza.

Utvrdna u Brodu se u povijesnim izvorima i literaturi spominje pod različitim nazivima: Tvrđava u Starom Gradu, Berislavićeva tvrđava, Berislavića kaštel, Brodski kaštel, Vukovac, Kaštel, Stari ili Mali Šanac, Wasserburg ili jednostavno Brod. Kada se gradi prva utvrđena kula ili utvrda u Brodu, od čega je građena i kako je izgledala, nema podataka u izvorima, ali se može pretpostaviti da je izgrađena puno prije sredine 15. stoljeća kada se prvi puta spominje.

Najraniji spomen utvrđivanja nalazimo 1422. godine kada se navodi širok opkop oko Broda koji se gradi zbog turske opasnosti.

Benedikt Berislavić je Brod držao 1450. godine kao nasljedni posjed i tu je imao kuću (*domus*) koju su te godine kaštelani Ladislava sina Petra Čeha Levanjskog srušili i bacili u Savu. O kakvoj je kući riječ nije jasno, ali vjerojatno se radilo o nekoj drvenoj utvrdi, jer povijesni izvori navode da je 1463. godine Benedikt Berislavić, nakon pada Bosne u ruke Osmanlija dao srušiti staru utvrdu u Brodu. Vjerojatno se radilo o drvenoj utvrdi koju je htio zamijeniti novom od čvršćeg materijala. Kako Benedikt umire 1464. godine njegovu nakanu da izgradi novu utvrdu u Brodu preuzeli su njegovi sinovi: Nikola Deže, Ivan Berislav i Martin. Po izvorima znamo da je utvrda Brod bila izgrađena 1475. godine. Građena je od kamena u obliku četverokuta s četiri polukružne kule na uglovima, a osigurana je i jarcima ispunjenim vodom iz rječica Mursunje i Glogovice. Kule su bile nejednake veličine, a najveća je bila sjeveroistočna.

Ulaz joj je bio s juga okrenut prema rijeci Savi. Utvrdna Brod je izgrađena na poluotoku koji stvara rječica Mursunja prije utoka u rijeku Savu. Njena pozicija se nalazi na istočnom, povišenom dijelu poluotoka. Zapadni dio poluotoka je značajno niži, močvaran i često plavljen i nije iskorišten kao dio obrambenog kompleksa u srednjem vijeku. On će biti fortifikacijski uređen krajem 17. i početkom 18. stoljeća kada austrijska vojska obnavlja utvrdu Brod te ju ojačava.

Utvrdna je svojom unutarnjom površinom od oko 2000 m² pružala mogućnost za smještaj od 100 do 300 članova posade. U vrijeme konstantne turske opasnosti krajem 15. i

početkom 16. stoljeća to nije bilo dostatno da se uspješno odupre nadmoćnoj osmanskoj sili čije su vojske nerijetko brojile i više desetaka tisuća ratnika. Brod postaje u vrijeme Franje Berislavića centar obrane dijela današnje Bosne (Jajačka i Srebrnička banovina) i Slavonije. Zato se tada gradi utvrđeni grad Brod u kojem je moguće smjestiti dovoljno vojnika, konja, ali i obrtnika i svih drugih ljudi koji su potrebni za opskrbu i uspješnu obranu od neprijatelja.

U izvorima se ne spominju građevinski radovi na ojačanju utvrde, kao ni o izgradnji grada Broda. Sigurno je da su ti radovi izvedeni krajem 15. ili najkasnije početkom 16. stoljeća kada se intenziviraju borbe s Osmanlijama i kada članovi obitelji Berislavić obnašaju vrlo važne dužnosti u Hrvatsko-Ugarskoj Kraljevini.

Nakon što su Osmanlije osvojili brodsko Posavlje 1536. Brod postaje sjedište sudbeno-upravnoga okruga (kadiluka). Iako nema pouzdanih podataka, smatra se da sama utvrda u to vrijeme nije doživjela neke radikalnije graditeljske promjene. Austrijska vojska osvaja Brod 1688. godine, ali ga 1690. gubi i tada je utvrda prvi puta porušena, a Osmanlije ju ponovo zaposjedaju i obnavljaju.

Konačno austrijsko osvojenje Broda nastupa u jesen 1691. godine i odmah započinju pripreme za obnovu utvrde. Tada se stara oštećena utvrda sastojala od bedema i 4 poluokrugle kule različitih veličina od kojih su tri manje građene zemljanim nabojem dok je najveća, sjeveroistočna kula bila ozidana.

Obnova i uređenje brodske utvrde traje s čestim prekidima sve do 1715. godine, a već 1720. ona gubi obrambenu funkciju zbog započete izgradnje nove velike brodske tvrđave, a kasnije se pretvara u kontumac. Na prikazu utvrde iz 1715. godine vidi se da je bila obnovljena u obliku četverokuta s četiri podjednako velike kule na uglovima. Kule su bile poligonalne, a ojačana je s dva obrambena pojasa opkopa i zemljanih bedema.

Krajem 18. stoljeća stara brodska utvrda se u potpunosti ruši, a kontumac se premješta u istočni kraj grada.

Tijekom zadnjih 250 godina srednjovjekovna utvrda je pretrpjela velike devastacije. Austrijska vojska je sredinom 18. stoljeća porušila nadzemne dijelove ove fortifikacije, budući da je izgradnjom velike barokne tvrđave stara utvrda izgubila svoj vojni značaj, a i smetala je za uspješnu obranu nove tvrđave. U drugoj polovici 20. stoljeća pri uređenju toka rijeke Save i izgradnji sustava obrambenih nasipa, velik dio i podzemnih ostataka utvrde je uništen, tako da su ostali djelomično sačuvani samo krajnji južni temeljni ostatci.

Arheološka ekipa Muzeja Brodskog Posavlja 2019. godine izvršila je probno arheološko istraživanje. Pregledom terena i starih karata obale ustanovljeno je da se ostatci utvrde Brod nalaze 40 do 50 metara zapadno od današnjeg utoka rječice Mursunje u Savu. Iskop probnih rovova izvršen je u ukupnoj dužini od 200 metara i širini oko 1 metar te maksimalne dubine od 3,5 metara. Osim toga istražena je sonda okvirne veličine 20 x 15 metara.

Pri iskopu su pronađeni ostatci urušenja bedema kao i tragovi temelja južnog bedema te ostatci jugozapadne kule. Nisu pronađeni arheološki artefakti osim ostataka građevinskog materijala (lomljenog i obrađenog građevinskog kamena te opeka raznih dimenzija: od kasnosrednjovjekovnih malih dimenzija do novovjekovnih iz 18. stoljeća). Pronađeni ostatci srednjovjekovne utvrde Brod ukazuju da je bila građena od čvrstih materijala: kamena i opeke, a po povijesnim podatcima se zna da je u 15. stoljeću izvorno podignuta od kamena.

Očito je da su kasnije dogradnje i ojačanja izvedeni u kombinaciji opeke i kamena. Južni dijelovi utvrde su bolje očuvani jer tu nije bilo značajnijih intervencija pri izgradnji sustava obrambenih nasipa rijeke Save. Utvrdna je danas svojim južnim kulama gotovo na samoj obali rijeke Save. Bolje očuvani ostatci ove fortifikacije se pružaju maksimalno dvadesetak metara prema sjeveru odakle počinje uređeni dio obale gdje je većina ostataka utvrde uništena do intaktne dubine od oko 1,5 metar. Zato pri iskopu rovova na tom području nisu otkriveni dijelovi temelja i zidova utvrde. Pri probnom arheološkom istraživanju na poziciji utvrde uočeni su ostatci zidova od kamena pješčenjaka, ali i granita s Motajice. U urušenjima zidova vidljivi su i dijelovi žbuke i opeke kasnog srednjeg vijeka.

Prilikom arheološkog istraživanja dijela jugozapadne kule utvrđeno je kako je izgrađena u dvije faze: